

विद्यालय क्षेत्रसुधार कार्यक्रम कक्षा ९-१२ को एकीकृत माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८

प्रस्तावना

विद्यालयीय शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न पक्षहरूमा सुधार गरी गुणस्तरीय शिक्षा सर्वसुलभ गर्ने बृहत्तर उद्देश्यसहित कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको विद्यालय क्षेत्र सुधार योजनाले कक्षा एकदेखि कक्षा १२ सम्मको शिक्षालाई पुनर्संरचना गरी विद्यालय शिक्षाको एकीकृत स्वरूप निर्माण गर्ने सन्दर्भमा माध्यमिक शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी तथा सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने, राष्ट्रिय विकासको आवश्यकता पूरा गर्ने तथा उच्च शिक्षाका लागि भरपर्दो आधारशिला तयार गर्ने तहको रूपमा विकास गर्न कक्षा ९-१२ को एकीकृत माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६५/०३/०३ मा दिएको स्वीकृतिको आधारमा शिक्षा मन्त्रालयद्वारा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १९२ (ड) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी यो निर्देशिका जारी गरिएको छ।

परिच्छेद १

सङ्क्षिप्त नाम र प्रारम्भ

- १ यो निर्देशिकाको नाम “कक्षा ९-१२ को एकीकृत माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८” रहेको छ।
- २ यो निर्देशिका देहायका क्षेत्रमा तुरुन्त लागू हुने छ।
  - (क) नमुना विकासका लागि छानिएका धनकुटा, रसुवा, कपिलवस्तु, बाँके र डडेलधुरा जिल्लाहरू
  - (ख) यस नमुना विकास कार्यक्रमका लागि आवश्यक टुल्स र कार्यविधिहरू परीक्षण (टेस्टिङ) का लागि छानिएका काठमाडौँ र काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाका नमुना शैक्षिक ग्रामअन्तर्गत पर्ने गाविसहरू
- ३ विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,
  - १ ‘ऐन’ भन्नाले ‘शिक्षा’ ऐन (संशोधन सहित) २०२८ सम्भन्तुपर्छ।
  - २ ‘नियमावली’ भन्नाले शिक्षा नियमावली (संशोधनसहित) २०५९ सम्भन्तुपर्छ।
  - ३ ‘मन्त्रालय’ भन्नाले शिक्षा मन्त्रालय सम्भन्तुपर्छ।
  - ४ ‘विभाग’ भन्नाले शिक्षा विभाग सम्भन्तुपर्छ।
  - ५ एकीकृत ‘माध्यमिक शिक्षा’ भन्नाले शिक्षा ऐनका दफा २ को (घ) अनुसार कक्षा नौदेखि कक्षा १० र (घ४) मा उल्लेख भएबमोजिमको कक्षा ११ देखि कक्षा १२ सम्मको एकीकृत स्वरूपलाई सम्भन्तुपर्छ।
  - ६ ‘विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना’ भन्नाले नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालयद्वारा २००९ देखि २०१५ सम्म राष्ट्रिय रूपमा कार्यान्वयन गर्ने गरी सुरु गरिएको शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमलाई सम्भन्तुपर्छ।
  - ७ ‘वैकल्पिक विद्यालय’ भन्नाले शिक्षा नियमावलीको परिच्छेद ९ मा उल्लेख भएबमोजिम वैकल्पिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने विद्यालय वा संस्थाद्वारा विद्यालय शिक्षाका

कार्यक्रमहरू सञ्चालित मदरसा, गुम्बा, विहार, गुरुकुल, आश्रम जस्ता धार्मिक विद्यालयहरूलाई समेत सम्भन्नुपर्छ ।

परिच्छेद २

विद्यालय स्थापना, अनुमति, स्वीकृति, समायोजन र सञ्चालन

१. शिक्षा नियमावली, २०५९ नियम ५ को उपनियम (५) को व्यवस्थाबमोजिम मन्त्रालयबाट स्वीकृत विद्यालय नक्साङ्कनले निर्दिष्ट गरेको मापदण्ड र सङ्ख्याका आधारमा मात्र माध्यमिक शिक्षा दिने गरी नयाँ विद्यालय खोल्न वा विद्यमान विद्यालयमा माध्यमिक शिक्षा दिने कक्षाहरू थप गर्न क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशकले अनुमति वा स्वीकृति दिन सक्ने छ ।
२. निर्देशन २.१ बमोजिम नयाँ विद्यालय सञ्चालन गर्ने अनुमति दिदा कक्षा १-१० वा कक्षा १-१२ हुने गरी मात्र माध्यमिक विद्यालयलाई अनुमति दिन सकिने छ । तर सामान्य व्यावसायिक (सफ्ट स्कूल) विषय मात्र अध्यापन गर्ने गरी माध्यमिक तहको अनुमति दिन वा यो निर्देशिका प्रारम्भ हुनुअघिदेखि कक्षा ११-१२ मात्र सञ्चालन हुने गरी उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्बाट सम्बन्धन पाई सामुदायिक उमाविको रूपमा सञ्चालन भइरहेका विद्यालयहरूलाई ऐनमा व्यवस्था भएबमोजिम सार्वजनिक शैक्षिक गुठीमा दर्ता भई ९-१२ को एकीकृत माध्यमिक शिक्षा सञ्चालन गर्न अनुमति दिन यस व्यवस्थाले बाधा गरेको मानिने छैन ।
३. एकीकृत माध्यमिक शिक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरू एक शैक्षिक सत्रमा न्यूनतम् २२० दिन विद्यालय सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । तर प्राकृतिक अवस्था, दैवी प्रकोप वा यस्तै अन्य कुनै काबुबाहिरको कारणबाट खास ऋतुमा ज्यादै चिसो वा अति गर्मी हुने वस्तीहरूमा २२० दिन विद्यालय सञ्चालन हुन नसक्ने अवस्था भएमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिले वार्षिक न्यूनतम १००० घण्टामा नघट्ने गरी जिशिकाको स्वीकृति लिएर दैनिक कार्यतालिका र वार्षिक क्यालेन्डरमा समायोजन गर्न यो व्यवस्थाले बाधा पार्ने छैन ।
४. विकट भौगोलिक क्षेत्रका वा निर्धारित विद्यार्थी सङ्ख्या नपुग्ने वस्तीका वा स्वअध्ययनमा संलग्न हुन चाहने विद्यार्थीका लागि वैकल्पिक विद्यालयको माध्यमबाट माध्यमिक शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउन सकिने छ । यसको लागि जिशिकाले विभागसँग कोटा प्राप्त गरी कार्य अधि बढाउनुपर्ने छ ।
५. सम्बन्धित विद्यालय व्यवस्थापन समितिहरूको निर्णय र गाविस वा नगरपालिकाको सिफारिसको आधारमा दुई वा दुई भन्दा बढी माध्यमिक विद्यालय एकआपसमा गाभिन तयार भई आएमा जिल्ला शिक्षा समितिको सिफारिसमा सम्बन्धित क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशकले यस्ता विद्यालयहरूलाई गाभ्ने निर्णय गर्न सक्ने छ । र यसरी गाभिने विद्यालयलाई मन्त्रालयले तोकेबमोजिम प्रोत्साहन, अनुदान उपलब्ध गराउन सकिने छ ।

परिच्छेद ३

विद्यालय व्यवस्थापन तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति

१. ऐनको दफा १२ बमोजिम विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापन गर्नका लागि कक्षा १-१०, कक्षा १-१२ वा कक्षा ९-१२ सम्म सञ्चालित प्रत्येक विद्यालयमा एक विद्यालय व्यवस्थापन समिति हुने छ ।

- २ सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा ऐनको दफा १२ को ५ (क) बमोजिमबाहेक छुट्टै विद्यालय व्यवस्थापन समिति हुने छैन । कक्षा ११ र १२ का लागि कुनै पनि विद्यालयमा छुट्टै विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहने छैन साथै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमअन्तर्गत एनेक्स कार्यक्रम सञ्चालन भएका विद्यालयमा पनि सोही विद्यालय व्यवस्थापन समितिले काम गर्ने छ ।
- ३ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार ऐनको दफा १२ को उपदफा (६) र (७) बमोजिम तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको छनोट, काम, कर्तव्य र अधिकार तथा बैठकसम्बन्धी कार्यविधि नियमावलीको परिच्छेद ६ मा उल्लेख भएबमोजिम हुने छ ।
- ४ ऐनको व्यवस्था तथा नियमावलीको नियम ३० बमोजिम एकीकृत माध्यमिक तहमा एउटै अभिभावक शिक्षक सङ्घ र विषयगत समिति रहने छन् ।

परिच्छेद ४

प्रधानाध्यापकको व्यवस्था

- १ ऐन तथा नियमावली अनुरूप प्रत्येक विद्यालयमा एक प्रधानाध्यापकको व्यवस्था हुने छ । एकीकृत माध्यमिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालयमा समेत निजले प्रधानाध्यापकको कार्य गर्ने छ । माध्यमिक विद्यालय कक्षा ९-१२ का लागि मात्र छुट्टै प्रधानाध्यापकको व्यवस्था हुने छैन ।
- २ एकीकृत माध्यमिक शिक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरूमा प्रधानाध्यापक पद रिक्त भएमा नियमावलीको नियम ९३ बमोजिम प्रधानाध्यापक छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ३ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमअन्तर्गत एनेक्स कार्यक्रम सञ्चालन भएका विद्यालयमा पनि एउटै प्रधानाध्यापकको व्यवस्था रहने छ । साथै नियमावलीको नियम ९४ अनुसारका प्रावधानहरू नै लागू हुने छन् ।
- ४ प्रधानाध्यापकको काम, कर्तव्य र अधिकारका सम्बन्धमा नियमावलीको नियम ९४ अनुसारका प्रावधानहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।

परिच्छेद - ५

विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन

- १ प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयले पूर्वप्राथमिक तह वा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रदेखि उच्च माध्यमिक तहसम्मको र सोही विद्यालयमा सञ्चालन भएको एनेक्स कार्यक्रमहरू भएमा सोसमेतको एकीकृत विद्यालय सुधार योजना, वार्षिक कार्ययोजना, वार्षिक योजना तथा बजेट, वार्षिक रणनीतिक कार्ययोजनाजस्ता योजनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने छ ।
- २ विद्यालय सुधार योजना तयारी र स्रोत व्यवस्थापनसम्बन्धी क्रियाकलापहरूको नेतृत्वदायी भूमिका विद्यालय व्यवस्थापन समितिले लिनुपर्ने छ । विद्यालय सुधार योजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी विद्यालयको हुने छ ।
- ३ विद्यालय सुधार योजनाका लागि विभागले ढाँचा उपलब्ध गराउने छ र यसका आधारमा विद्यालयले विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्नुपर्ने छ ।
- ४ निर्माण गरिएको योजनाको लेखाजोखा (Appraisal) तथा अनुमोदनका लागि माध्यमिक विद्यालयले स्रोतकेन्द्रस्तरमा सम्बन्धित क्षेत्रको विद्यालय निरीक्षक र स्रोतव्यक्तिसहितको प्राविधिक समितिले सिफारिस गरी जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा पेस गर्नुपर्ने छ ।

- ५ माध्यमिक विद्यालयको विद्यालय सुधार योजनाको तयारी र कार्यान्वयनको समग्र मार्गदर्शन तथा अनुगमनको भूमिका सम्बन्धित जिल्ला शिक्षा समितिको हुने छ र कार्यान्वयन गराउने जिम्मेवारी जिल्ला शिक्षा अधिकारीको हुने छ ।
- ६ विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयन प्रक्रियामा प्रगति र विद्यमान अवस्थाबारे छलफल गर्नका लागि प्रत्येक चार महिनामा विद्यालय व्यवस्थापन समितिले सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम आयोजना गर्नुपर्ने छ ।
- ७ विद्यालय सुधार योजना तर्जुमा गर्दा पहुँच, गुणस्तर, आन्तरिक दक्षता (शिक्षक, विद्यालय, विद्यार्थी) र सहभागिता तथा समावेशिताको सुनिश्चिततामा विशेष जोड दिनुपर्ने छ । सो सम्बन्धमा मन्त्रालय वा विभागीय निकायले तयार गरिएको मापदण्डलाई अनुसरण गर्नुपर्ने छ ।

परिच्छेद ६

विद्यालयको शैक्षिक क्यालेन्डर

- १ विद्यालयको शैक्षिक सत्र नियमावलीको परिच्छेद १५ नियम ८४ मा उल्लेख भएअनुसार हुने छ । पूर्व प्राथमिक तह वा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रदेखि कक्षा १० सम्मको शैक्षिक सत्र वैशाख १ बाट प्रारम्भ भई चैत्रमसान्त कायम रहने छ ।
- २ माध्यमिक तह ९-१२ सम्मको कक्षा सामान्यतया एकै समयमा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । तर विद्यालयमा भौतिक तथा मानवीय स्रोतको अभाव भएमा आवश्यकताअनुसार एकभन्दा बढी सिफ्टमा पनि कक्षा सञ्चालन गर्न सकिने छ ।
- ३ विद्यालयले निर्माण गर्ने शैक्षिक क्यालेन्डरमा पूर्व प्राथमिक वा प्रारम्भिक बालविकास कक्षादेखि कक्षा १२ सम्मको कार्यक्रम एउटै क्यालेन्डरमा उल्लेख गर्नुपर्ने छ ।
- ४ पूर्व प्राथमिक वा प्रारम्भिक बालविकास कक्षादेखि कक्षा १२ सम्मका शैक्षिक क्यालेन्डर र वार्षिक कार्यतालिका निर्माण गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी विद्यालय प्रधानाध्यापकको हुने छ र विव्यसबाट स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन अभिभावक शिक्षक सङ्घले गर्ने छ ।

परिच्छेद ७

शिक्षक व्यवस्थापन

- १ एकीकृत माध्यमिक शिक्षा सञ्चालन भएको विद्यालयको कक्षा १-१० वा कक्षा ९-१० सम्मको कक्षा सञ्चालन भएका माध्यमिक विद्यालयहरूको हकमा नियमावलीमा व्यवस्था भएअनुसारको माध्यमिक तहमा ५ जना शिक्षक हुने छन् ।
- २ कक्षा ९-१२ सञ्चालन भएका माध्यमिक तहमा ८ जना शिक्षकको व्यवस्था हुने छ ।
- ३ माध्यमिक विद्यालयमा पूर्णकालीन शिक्षक र आवश्यकताअनुसार आंशिक शिक्षकको व्यवस्था गर्न सकिने छ ।
- ४ माध्यमिक शिक्षकका लागि स्नातकोत्तर उत्तीर्ण गरी शिक्षण विषयको तालिम प्राप्त भएको हुनुपर्दछ । शिक्षक सेवा आयोग नियमावली २०५७ को परिच्छेद ३ नियम ६ (रा), ६ (घ), ६ (ङ) र ६ (च) मा व्यवस्था भएअनुसार अध्यापन अनुमतिपत्र भने लिनुपर्ने छ ।
- ५ माध्यमिक तहका शिक्षकहरूको क्षमता विकास र शिक्षणसिकाइका अभ्यासहरूमा आएका नयाँपनहरूसँग परिचित हुन शिक्षकहरूलाई प्रत्येक पाँचवर्षमा कम्तीमा ३० कार्य दिनको

सेवाकालीन तालिम उपलब्ध गराइने छ । यसका साथै योग्यता वृद्धिका लागि शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रमार्फत कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- ६ प्राविधिक शिक्षा, संस्कृत शिक्षा तथा एनेक्स कार्यक्रमका शिक्षकका लागि सम्बन्धित क्षेत्रको सहयोगमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले पेसागत विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने छ ।

परिच्छेद ट

पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

- १ एकीकृत माध्यमिक शिक्षा कार्यान्वयनका लागि पाठ्यक्रमको एकीकृत प्रारूप विकास गरी पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयनमा लगिने छ ।
- २ एकीकृत माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम एकलपथ उन्मुख हुने छ । साधारण र व्यावसायिक तथा प्राविधिक विषयका पाठ्यक्रमको प्रारूप, विषयगत पाठ्यक्रमको विस्तार राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपमा उल्लेख भएअनुसार हुने छ ।
- ३ माध्यमिक तहका कक्षाहरूमा औपचारिक तथा अनौपचारिक मूल्याङ्कन पद्धति राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपमा उल्लेख भएअनुसार हुने छ ।
- ४ एकीकृत माध्यमिक शिक्षामा पढाइने विषयहरू र तिनको पूर्णाङ्क तथा पाठ्यभार पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट निर्धारण भएबमोजिम हुने छ ।
- ५ निर्देशन ८.४ बमोजिम तयार भएको खाकाको परिधिभित्र रही पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको सम्बन्धित विषय हेर्ने अधिकारीसहित विशेषज्ञहरूको समूहबाट स्थलगत रूपमा विद्यालयहरू र समुदायका सदस्यहरूसँगको सहकार्यमा प्रत्येक विषयमा अध्यापन गरिने विषयवस्तुहरूको विस्तार गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
- ६ प्रायोगिक पाठ्यभारको मूल्याङ्कन सम्बन्धित विद्यार्थीले गरेको क्लिनिकल वा अन्य उपयुक्त अभ्यासको आधारमा तयार गरेको कार्य (एसाइन्मेन्ट) का आधारमा गरिने छ
- ७ निर्देशन नं. ८.६ बमोजिम विद्यार्थीबाट पेस हुने प्रतिवेदनको मूल्याङ्कन सम्बन्धित शिक्षकबाट गरी समानस्तरको अर्को शिक्षकबाट पुनरावलोकन भई सहमति जनाएपछि मात्र वार्षिक वा बाह्य परीक्षाफलमा जोड्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
- ८ एकीकृत माध्यमिक शिक्षाअन्तर्गत अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यपुस्तक तयार गर्दा सामान्य सीपसम्बन्धी विषयहरूमा सैद्धान्तिक खण्ड र प्रायोगिक खण्ड गरी दुई भागमा छुट्याइने छ । प्रायोगिक खण्डतर्फ समावेश गरिने पाठहरूमा विद्यार्थीको अभ्यासका लागि सहयोगी हुने किसिमका सूत्र र मार्गदर्शनहरू (गाइडलाइन्स) समावेश गरिने छ ।
- ९ सामान्य सीपबाहेक अन्य विषयहरूमा समेत प्रायोगिक पक्षको अध्ययन अध्यापन गर्नको निमित्त समेत पाठ्यपुस्तक तयार गर्दा निर्देशन ८.५ बमोजिमकै कार्यढाँचा अनुसरण गर्न सकिने छ ।
- १० यो परिच्छेद र यस निर्देशिका उल्लेख भएका पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक र विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी विषयहरूमा आवश्यक संयोजन र निरन्तर अनुगमन गरी मन्त्रालय एवम् सम्बन्धित निकायहरूलाई जानकारी गराउन पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले एउटै छुट्टै डेस्क स्थापना गर्नुपर्ने छ ।
- ११ सामान्य सीप एवम् सामुदायिक विद्यालयहरूमा सञ्चालन हुने एनेक्स कार्यक्रमहरू प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् र शिक्षा विभागको सहकार्यमा सञ्चालन हुने छ ।

- १२ निर्देशन ८.११ बमोजिमका कार्यक्रम सञ्चालनको निमित्त व्यवस्थापन र पाठ्यक्रम एवम् मूल्याङ्कनको संयोजन शिक्षा विभाग, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयबाट हुने छ भने सोसम्बन्धी प्राविधिक सहयोग प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्बाट हुने छ ।
- १३ निर्देशन ८.१२ बमोजिमको प्राविधिक सहयोग गर्न प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को निमित्त छुट्टै बजेट तथा कार्यक्रमको व्यवस्था मिलाइने छ ।

परिच्छेद ५

सामान्य सीप (सफ्ट स्किल) कार्यक्रम

- १ माध्यमिक शिक्षाका लागि सामान्य सीपमा केन्द्रित व्यावसायिक पाठ्यक्रमको विकास पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमार्फत गरिने छ ।
- २ कला, वाणिज्य र शिक्षाजस्ता विधाहरूमा सामान्य सीपमा केन्द्रित रही प्रयोगात्मक पक्षलाई जोड दिने गरी पाठ्यक्रमहरू तयार गरिने छन् ।
- ३ निर्देशन ९.२ बमोजिम तयार भएको पाठ्यक्रम समेतको टेस्टिङ, पाइलटिङलगायतका परीक्षण कार्य सम्पन्न गरी आवश्यकताअनुसार परिमार्जनसहित कार्यान्वयनमा लगिने छ ।
- ४ यो निर्देशिका प्रारम्भ हुनुपूर्व सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालनमा रहेका र भविष्यमा सञ्चालन हुने एनेक्स कार्यक्रमहरू सञ्चालनका निमित्त शिक्षा विभाग र परिषद्बीच सहकार्य गर्नुपर्ने छ ।
- ५ निर्देशन ९.४ मा उल्लेख भएको एनेक्स कार्यक्रमको हकमा व्यवस्थापन पक्षको जिम्मेवारी शिक्षा विभाग र प्राविधिक पक्षको जिम्मेवारी प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को हुने छ ।
- ६ कक्षा ६ बाट सुरु गरिएको पेसा, व्यावसाय र प्रविधि विषयको जगमा आधारित भई कक्षा ९ र १० मा अध्यापन गरिने सामान्य सीपका पाठ्यक्रमहरू तयार गरिने छन् ।
- ७ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम नीतिले अगाडि बढाएको प्रत्येक इच्छुक नागरिकलाई कम्तीमा तीन महिनाको सीपसम्बन्धी तालिम दिन सकिने छ भन्ने अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याउन एकीकृत माध्यमिक शिक्षाअन्तर्गत सामान्य सीप तथा एनेक्स कार्यक्रम सञ्चालन गरेका विद्यालयहरूले देहायबमोजिम कार्यक्रमसमेत सञ्चालन गर्न सक्ने छन् ।
- (क) कक्षा आठको पाठ्यक्रममा निर्धारित ८०० पूर्णाङ्कको सबै विषय उत्तीर्ण हुन नसकी कक्षा नौमा भर्ना हुन अवसर नपाएका विद्यार्थीहरू र अन्य इच्छुक १३-१६ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकालाई लक्षित गरी सीप तालिम सञ्चालन गर्ने ।
- (ख) खण्ड (क) बमोजिम तालिम सञ्चालन गर्दा उनीहरूको रुचिअनुसारको व्यावसायिक विषयमा सुरुमा चार हप्ताको सैद्धान्तिक अभिमुखीकरण र बाँकी समयमा प्रत्येक १५ दिनमा एकपटक सम्बन्धित शिक्षकसँग सम्पर्क गरी गरिरहेको अभ्यासलाई अद्यावधिक गर्ने र आवश्यक निर्देशन लिने ।
- (ग) खण्ड (ख) बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा पुनर्ताजगी तालिमसहित कुल तीन महिनाको सम्पर्क कक्षा हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने छ । यस निर्देशनबमोजिमका तालिमको परीक्षण

तथा प्रमाणीकरण कार्य प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् अन्तर्गतको सीप परीक्षण बोर्डसँगको सहकार्यमा गर्ने व्यवस्था मिलाइने ।

परिच्छेद १०

विद्यालय अनुगमन तथा निरीक्षण

- १ माध्यमिक विद्यालय (९-१२) को अनुगमन तथा निरीक्षण प्रक्रिया शिक्षा ऐन, २०२८ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ मा व्यवस्था भएअनुसार हुने छ । साथै क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशक तथा जिल्ला शिक्षा अधिकारीले नियमित रूपमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नुपर्ने छ ।
- २ माध्यमिक विद्यालय (९-१२) को अनुगमन तथा निरीक्षण कार्यको पूर्ण जिम्मेवारी विद्यालय निरीक्षक र स्रोतव्यक्तिको हुने छ जसको काम, कर्तव्य र अधिकार शिक्षा ऐन, २०२८ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ मा व्यवस्था भएअनुसार हुने छ ।
- ३ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक लगायत विद्यालयको प्रशासनिक तथा प्राज्ञिक क्रियाकलापसम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा विद्यालयले स्रोतव्यक्ति वा विद्यालय निरीक्षकलाई अनिवार्य रूपमा सहभागी गराउनुपर्दछ ।
- ४ माध्यमिक विद्यालय (९-१२) कार्यक्रम कार्यान्वयन स्थिति, प्रगति विवरण, तथ्याङ्क प्रतिवेदन र अन्य विवरणहरू स्रोतकेन्द्रमार्फत जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा बुझाउनुपर्ने छ । अनुगमन तथा निरीक्षण प्रतिवेदन जिल्ला शिक्षा कार्यालयले क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयमा र क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयले शिक्षा विभागमा नियमित रूपमा पठाउनुपर्ने छ ।

परिच्छेद ११

आर्थिक व्यवस्थापन

- १ प्रत्येक विद्यालयमा शिक्षा ऐन २०२८ को दफा १३ क (१) बमोजिमको एउटा विद्यालय कोष हुने छ । पूर्व प्राथमिक तह वा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रदेखि कक्षा १२ सम्मका सबै किसिमका कार्यक्रमहरूको निमित्त प्राप्त हुने सबै प्रकारका रकमहरू विद्यालय कोषमा जम्मा हुने छन् । कोषमा जम्मा भएको रकम विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णयको आधारमा खर्च गर्नुपर्ने छ ।
- २ विद्यालय प्रधानाध्यापकले हरेक वर्षको बजेट तयार गरी विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने छ । यसरी तयार गर्ने बजेट पूर्व प्राथमिक तह वा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रदेखि कक्षा १२ सम्मको हुनुपर्ने छ ।
- ३ विद्यालय कोषको सञ्चालन विद्यालयका प्रधानाध्यापक र विद्यालयका लेखापाल वा लेखासम्बन्धी काम गर्ने शिक्षक वा कर्मचारीको संयुक्त दस्तखतबाट हुने छ ।
- ४ विद्यालयको कोषको सञ्चालन, विद्यालयको आयव्ययको लेखा, लेखापरीक्षण, विद्यालयको काम कारवाहीको सामाजिक परीक्षण गर्ने, प्रतिवेदन पेस गर्नेलगायतका काम शिक्षा नियमावली २०५९

को नियमवली १६९, १७०, १७१, १७२ बमोजिम गर्नुपर्ने छ । विद्यालयको कोषको लेखा राख्ने जिम्मेवारी प्रधानाध्यापक र लेखासम्बन्धी काम गर्ने व्यक्तिको हुने छ । विद्यालयको आयव्ययको लेखा एकीकृत रूपमा एकद्वार प्रणालीबाट राख्नुपर्ने छ ।

- ५ आर्थिक तथा जिन्सी कारोवार तोकिएको लेखा परीक्षकबाट एकैपटकमा लेखापरीक्षण गराउनु पर्ने छ ।

परिच्छेद १२

विभिन्न निकायको भूमिका

- १ शिक्षा मन्त्रालय भूमिका
- क) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि आवश्यक ऐन, नियम, नीति, निर्देशिका तर्जुमा, संशोधन, परिमार्जन गर्ने
  - ख) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने
  - घ) अन्तरमन्त्रालय तथा शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गतका सम्बन्धित कार्यालयहरूबीच समन्वय गर्ने
  - ङ) कार्यक्रम सञ्चालनको निमित्त राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको परिचालन तथा सम्बन्धित निकायबीच समन्वय गर्ने
  - च) राष्ट्रिय रूपमा प्राप्त उपलब्धिको समीक्षा गर्ने
  - छ) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने
  - ज) कार्यक्रममा नीतिगत सुधार र कार्यक्रमगत परिमार्जन गर्ने तथा मातहतका निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिने
- २ शिक्षा विभागको भूमिका
- क) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि कार्यक्रम तर्जुमा र केन्द्रीय निकायहरूबीच समन्वय गर्ने,
  - ख) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने प्रबन्ध मिलाउने,
  - ग) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि छनोट भएका जिल्लाहरूमा परीक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
  - घ) कार्यान्वयन अवस्थाको अनुगमन गर्ने/गराउने,
  - ङ) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि छनोट भएका जिल्लाहरूलाई कार्यान्वयन सम्बन्धमा आवश्यक निर्देशन दिने तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अभिमुखीकरण, तालिम, कार्यशाला सञ्चालन गर्ने,
  - च) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासको मूल्याङ्कन गर्ने र जिल्लागत अभिलेख प्राप्त गरी प्रतिवेदन तयार पार्ने,
  - छ) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रमको फोकल शाखाको भूमिका शिक्षा विभागको विद्यालय व्यवस्थापन शाखा (माध्यमिक) ले गर्ने ।
- ३ पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको भूमिका

- क) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि कक्षा ९ देखि १२ का लागि एकीकृत माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण गरी पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट स्वीकृति लिई कार्यान्वयनमा ल्याउने,
- ख) माध्यमिक शिक्षाका एकीकृत पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक तर्जुमा एवम् परीक्षण गर्ने,
- ग) माध्यमिक शिक्षाका लागि सामान्य सीपका पाठ्यक्रम निर्माण गरी परीक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- घ) पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयन अवस्थाको अनुगमन गर्ने/गराउने,
- ङ) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि छनोट भएका जिल्लाहरूलाई निर्देशन दिने,
- च) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासको मूल्याङ्कन गर्ने र जिल्लागत प्रतिवेदन प्राप्त गरी विवरण तयार पार्ने ।
- ४ परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयको भूमिका
- क) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि कक्षा नौदेखि १२ सम्मको एकीकृत माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रममा संलग्न विद्यार्थीको परीक्षासम्बन्धी कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने,
- ख) माध्यमिक शिक्षाको परीक्षा प्रणालीको विकास गरी नमुना परीक्षण गर्ने,
- ग) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि छनोट भएका जिल्लाहरूमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी परीक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- घ) परीक्षाको कार्यान्वयन अवस्था अनुगमन गर्ने/गराउने,
- ङ) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि छनोट भएका जिल्लाहरूलाई विद्यार्थीको परीक्षा सम्बन्धमा आवश्यक निर्देशन दिने,
- च) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासको विद्यार्थी उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्ने र जिल्लागत प्रतिवेदन प्राप्त गरी विवरण तयार पार्ने ।
- ५ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को भूमिका
- (क) एकीकृत माध्यमिक शिक्षाअन्तर्गत सामुदायिक माध्यामिक विद्यालयमार्फत सञ्चालन हुने सामान्य सीप र आधारभूत सीप तालिमका पाठ्यक्रम तयार गर्न पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सोको व्यवस्थापन गर्न शिक्षा विभाग, जिशिका र विद्यालयहरू र सोको विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्न परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयलाई सहयोग गर्ने,
- (ख) सामान्य सीप र एनेक्स कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सामुदायिक विद्यालयमार्फत दिइएको आधारभूत सीप तालिमको सीप परीक्षण वार्डमार्फत प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- ६ क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय
- क) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सहजीकरण गर्ने,
- ख) कार्यान्वयन अवस्थाको अनुगमन गर्ने/गराउने,
- ग) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि छनोट भएका जिल्लाहरूलाई आवश्यक निर्देशन दिने,
- घ) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासको मूल्याङ्कन गर्ने र जिल्लागत विवरण तयार गरी प्रतिवेदन शिक्षा विभागमा पठाउने ।
- ७ जिल्ला शिक्षा कार्यालय

- क) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका लागि आवश्यक कार्यक्रम कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने,
- ख) कार्यक्रम कार्यान्वयनको स्थितिबारे अवलोकन, अनुगमन र अध्ययन गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने,
- ग) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन गर्ने र प्रतिवेदन तयार गरी क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय र शिक्षा विभागमा पठाउने,
- घ) माध्यमिक शिक्षा नमुना विकासका कार्यक्रमलाई जिल्ला स्तर र स्रोतकेन्द्रस्तरमा अन्तरक्रिया तथा समीक्षा गर्ने,
- ङ) कक्षा ९-१२ को एकीकृत माध्यमिक शिक्षा नमुना विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ बमोजिम कार्यान्वयन गर्ने गराउने,
- च) शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग तथा केन्द्रीय निकायहरूबाट प्राप्त निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने ।

परिच्छेद १३

विविध

- १ मन्त्रालयले सम्बन्धित निकायहरूको परामर्शमा यस निर्देशिकामा संशोधन गर्न सक्ने छ ।
- २ शिक्षा ऐन तथा नियमावलीसँग बाभिएको हकमा शिक्षा ऐन तथा नियमावलीबमोजिम हुने छ ।
- ३ यस निर्देशिकामा भएका विषयमा थप स्पष्ट गर्नुपरेमा शिक्षा मन्त्रालयबाट भएको व्याख्या नै अन्तिम हुने छ ।